

До разової спеціалізованої вченої ради у
Донецькому державному університеті
внутрішніх справ

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Кузьменко Анастасії Сергіївни
«Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання
кримінальним правопорушенням у туристичній сфері» представлену до
захисту у разову спеціалізовану вчену раду Донецького державного
університету внутрішніх справ на здобуття ступеня доктора філософії за
спеціальністю 081 «Право»**

Ступінь актуальності обраної теми. Актуальність дисертаційної роботи Кузьменко Анастасії Сергіївни «Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері» не викликає сумнівів і заперечень, оскільки вона безпосередньо пов'язана з реалізацією ключових напрямів державної політики у сфері економічної безпеки та розвитку туристичної галузі України. Відповідно до положень Стратегії розвитку туризму та курортів (2017 р.), Національної економічної стратегії України на період до 2030 року (2021 р.), Стратегії економічної безпеки України (2021 р.) та серед пріоритетних національних інтересів держави визначено забезпечення стійкості національної економіки, розвиток конкурентоспроможних секторів господарства, збереження й примноження культурного потенціалу, а також формування безпечного та сприятливого середовища життєдіяльності громадян.

Туристична сфера, будучи важливою складовою соціально-економічного комплексу України, має значний потенціал для розвитку та інтеграції у європейський і світовий туристичний простір. Водночас її функціонування супроводжується підвищеною чутливістю до різноманітних зовнішніх і внутрішніх загроз, серед яких особливе місце посідають криміногенні ризики. У зв'язку з цим державна політика у сфері туризму повинна реалізовуватися у двох взаємопов'язаних стратегічних напрямках —

розвитку та безпеки. Якщо перший передбачає модернізацію туристичної інфраструктури, підвищення якості туристичних послуг та інноваційність туристичного продукту, то другий спрямований на формування ефективної системи кримінально-правового та кримінологічного захисту туристичної сфери, запобігання кримінальним правопорушенням, забезпечення прозорості функціонування туристичного ринку та захист прав споживачів і суб'єктів туристичної діяльності.

Особливої актуальності дослідження набуває в умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України, яка розпочалася у 2022 році та спричинила глибоку дестабілізацію туристичної галузі. Наслідками воєнних дій стали руйнування або пошкодження туристичних об'єктів, тимчасова окупація територій з високим туристичним потенціалом, обмеження мобільності населення, а також зростання криміногенних ризиків у сфері туристичних послуг. За таких умов забезпечення належного рівня безпеки туристичної діяльності набуває не лише економічного, а й безпекового та соціального значення.

У цьому контексті особливої ваги набуває розроблення науково обґрунтованої системи кримінально-правових і кримінологічних засад запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері, яка б дозволила перейти від фрагментарних заходів реагування до комплексної моделі превентивної діяльності. Така модель має ґрунтуватися на принципах цифрової прозорості, міжвідомчої взаємодії, аналітичного моніторингу криміногенних ризиків, а також партнерства держави, бізнесу та громадянського суспільства.

Отже, дослідження проблем кримінально-правового та кримінологічного забезпечення безпеки туристичної сфери є надзвичайно своєчасним і має важливе теоретичне та практичне значення. Формування ефективної системи запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері сприятиме не лише стабілізації та розвитку туристичного ринку, а й стане важливим чинником післявоєнного відновлення України, зміцнення її економічної безпеки та формування міжнародної довіри до держави як безпечного й відкритого туристичного простору.

З викладеного вище очевидним є той факт, що подана на рецензування робота присвячена актуальній проблемі, розв'язання якої сприятиме подальшій оптимізації правоохоронних органів, забезпечення безпеки в Україні.

Про актуальність обраного напряму дисертаційного дослідження свідчить також те, що роботу виконано відповідно до Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року (Указ Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021), Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019), Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 року № 168 р), Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454) та 2025–2029 роки (наказ МВС України від 21 травня 2024 року № 326).

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, які сформульовані в дисертації, підтверджені теоретичною та методологічною базою дослідження, критичним аналізом та узагальненням наукових праць, комплексним аналізом зарубіжного законодавства й міжнародної практики в цій сфері.

Кузьменко Анастасія Сергіївна чітко визначила об'єкт і предмет дослідження, що дозволило їй зробити свою наукову ідею цілісною, обґрунтованою, донести до наукової громадськості власні ідеї та пропозиції, а також уникнути формалізму та зробити дисертацію вагомим внеском у правничу науку. Дисертаційне дослідження узгоджується із правилами побудови та здійснення комплексних наукових пошуків, вироблених методологічною наукою та стандартами оформлення отриманих результатів

у ході його проведення. Загальнонаукові та спеціальні методи використано у дуалістичній єдності способом суміщення.

Досягти високого ступеня обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій вдалося завдяки вдалому поєднанню теоретичних знань по обраній тематиці зі практичними особливостями даної сфери. З тексту дисертаційної роботи видно, що А. С. Кузьменко дотрималася процедури систематизації наукової літератури під час її аналізу, поставила конкретні та чіткі завдання задля того, щоб максимально ґрунтовно висвітлити корисні для практичного застосування висновків.

У результаті проведеного дослідження авторка досягнула визначеної мети й виконала поставлені завдання, свідченням чого став розгляд туристичної сфери як самостійного об'єкту кримінологічного аналізу, у межах якого злочинність носить міжгалузевий, транскордонний і кіберопосередкований характер, а її елементи зумовлюють розроблення системи кримінологічного реагування за кримінологічними рівнями (запобігання кримінальним правопорушенням) як складової реалізації державної політики України в галузі туризму, яка ґрунтується на кримінально-правових ознаках кримінальних правопорушень; кримінологічних кількісних та якісних показниках й характеристиках причин, умов, особи-злочинця; заходах реагування на різних кримінологічних рівнях спрямованих на моніторинг туроператорських і посередницьких послуг, контроль фінансових потоків, а також виявлення та усунення криміногенних та віктимогенних чинників

Таким чином, наукові положення, висновки і рекомендації, які сформульовані в дисертації є достатньо аргументованими, теоретично підкріпленими та практично застосовними. Структура та логіка викладеного матеріалу дотримана.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації полягає в тому, що дисертація є одним із перших монографічних досліджень в якому реалізовано науковий підхід до формування кримінологічної безпеки туристичної сфери з визначенням

шляхів запобігання кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану і повоєнного відновлення України. Сукупність висновків і рекомендацій мають важливе значення для забезпечення максимальної оперативності й результативності роботи правоохоронних органів. Автором сформульовано нові наукові положення спрямовані на розв'язання завдання і мають вагомим значення для подальшого розвитку кримінології, кримінального права. За результатами проведеного аналізу сформульовано наукові положення і висновки, запропоновані особисто А.С. Кузьменко.

Авторкою систематизовано кримінальні правопорушення у туристичній сфері: а) в широкому розумінні як злочинність у сфері туризму: шахрайство (ст. 190 КК України), підроблення документів, печаток, штампів і бланків (ст. 358 КК України), корупційні зловживання (привласнення, розтрата майна або зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України), одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України), службове підроблення (ст. 366 КК України) та інші (торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини (ст. 149 КК України), експлуатація дітей (ст. 150 КК України), незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками або електронними грошима (ст. 200 КК України); б) у вузькому розумінні як злочинність у сфері туристичного бізнесу: шахрайство (ст. 190 КК України) як основний вид кримінальних правопорушень пов'язаний зі зловживанням службовим становищем, легалізацією доходів, ухиленням від сплати податків).

На підставі узагальнення практики діяльності правоохоронних органів висвітлено класифікаційні ряди шахрайства у туристичній сфері на основі технології обману, що залежить від обраних схем з організації «туристичного бізнесу» та виду пропонованого туристичного продукту, наявності корупційних зв'язків з органами державної влади й управління, які мають відношення до видачі необхідних документів та здійснюють «прикриття» злочинної діяльності шахраїв, та від обраного способу вчинення кримінального протиправного діяння: 1) шахрайство, у якому ініціатором є безпосередній суб'єкт туристичного бізнесу; 2) шахрайство через створення підставних компаній, сайтів, агентств та маніпуляції в інтернет-середовищі;

3) шахрайство, пов'язане з документами, візами, страховками та діями постачальників послуг.

Узагальнені іноземні практики запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері, які поєднують правові, організаційно-управлінські, інформаційно-аналітичні й технологічні інструменти виявлення та нейтралізації шахрайських схем на засадах цифрової безпеки, контролю за діяльністю посередників, страхових компаній і туроператорів, створення інтегрованих систем ризиків і спеціалізованих профілактичних програм (Австралія, Італія, Німеччина, США, Франція, Японія), дозволили сформулювати науково обґрунтовані пропозиції адаптації таких механізмів до української практики формування національної системи безпеки туризму в частині запобігання туристичним шахрайствам у післявоєнний період.

Здійснено розподіл детермінантів на воєнно-політичні, фінансово-економічні, організаційно-правові, соціальні, інформаційно-технологічні, які впливають на поширення кримінальних правопорушень у туристичній сфері (макрорівень), що дозволило виокремити причини та умови вчинення шахрайств (мікрорівень) туристичними операторами, туристичними агентами, а також службовими особами (особистісний рівень) й наголосити на необхідності розроблення стратегії «Безпечний туризм України», яка поєднає завдання економічного післявоєнного відновлення з механізмами кримінально-правового та кримінологічного захисту туристичної сфери.

Надано кримінологічну характеристику осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у туристичній сфері, шляхом виокремлення соціально-демографічних, кримінально-правових і морально-психологічних ознак та чіткого розподілу ролей (статусно-рольові ознаки) на «організаторів-керівників» – формують злочинні групи, розробляють схеми, розподіляють обов'язки й контролюють розподіл прибутків, «виконавців-спеціалістів» – безпосередньо реалізують шахрайські операції та «посередників» – забезпечують технічне й фінансове прикриття через перестраховування, передачу ризиків та інші посередницькі фіктивні операції.

Визначено запобігання кримінальним правопорушенням у сфері туризму як діяльності спрямованої на забезпечення кримінологічної безпеки туристичної сфери, за якої запобігання розглядається не як самоціль подолання злочинності, а як інструмент досягнення стану безпеки туристичного середовища, зниження криміногенних ризиків, забезпечення законності та правопорядку у діяльності суб'єктів туристичного ринку шляхом виявлення кримінальних правопорушень, усунення причин і умов їх виникнення, застосування запобіжних заходів на різних кримінологічних рівнях з урахуванням віктимологічної складової, відновлення прав туристів та відшкодування завданої шкоди.

Розроблені стратегічні напрями кримінологічної безпеки у сфері туризму з практичною реалізацією в Стратегії розвитку туризму, курортів України та запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері на період до 2036 року, які сприятимуть підвищенню прозорості, стабільності та довіри до туристичного ринку, а також забезпечать ефективний захист прав і безпеки споживачів туристичних послуг із запровадження механізмів ліцензування та реєстрації суб'єктів туристичної діяльності, оцінювання їх фінансової стійкості та відповідальності; створення гарантійних і компенсаційних фондів; удосконалення систем державного контролю, нагляду, інспектування та аудиту; максимізація інформатизації та цифровізації туристичної галузі із використанням кібертехнологій, штучного інтелекту як інструментів забезпечення безпеки, якості обслуговування й запобігання кримінальним правопорушенням у сфері туризму.

Обґрунтовано системно-функціональний підхід до практичної реалізації спеціально-кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері у вигляді: а) регуляторної діяльності – забезпечення належного обліку, звітності, аудиту та інспекційних перевірок суб'єктів туристичного ринку; б) безпекової діяльності – моніторинг, оцінка та прогнозування криміногенних ризиків; в) правоохоронної діяльності – проведення запобіжних заходів уповноваженими правоохоронними й контролюючими органами на основі інформаційно-аналітичного забезпечення щодо проявів шахрайства, корупції й тінізації туристичних

послуг; г) громадського контролю – системна діяльність об'єднаних незалежних туристичних агентств, асоціацій і представників громадянського суспільства, спрямована на забезпечення прозорості, етичності та безпеки туристичної діяльності.

Науково доведено необхідність створення Національного центру туристичної безпеки із функціями аналітичного, фінансово-розвідувального характеру: виявлення й нейтралізації схем туристичного шахрайства, відстеження руху незаконно отриманих коштів, у тому числі через міжнародні платіжні системи, блокування каналів відмивання доходів і фінансування корупційних практик, а також забезпечення ефективних механізмів відшкодування завданих збитків постраждалим туристам і суб'єктам ринку, що сприятиме формуванню єдиного інформаційно-аналітичного простору туристичної безпеки, підвищенню ефективності діяльності суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері. Також обґрунтовано доцільність упровадження моделі безпекової діяльності, керованої аналітикою («Intelligence Led Policing»), як стратегічного інструменту спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері, що передбачає формування інтегрованої системи інформаційно-аналітичного забезпечення на основі туристичного економіко-правового аналізу, використання методів кримінального аналізу в реальних умовах здійснення кримінологічної діяльності, а також визначення, систематизацію та оцінювання індикаторів ризиків з метою прогнозування й нейтралізації криміногенних загроз, запобігання протиправним діям та підвищення ефективності управлінських рішень у сфері туристичної безпеки.

Отже, роботі притаманна наукова новизна, порушено низку невисвітлених вітчизняною юридичною наукою проблем, розв'язання яких дозволить удосконалити діяльність низки державних інституцій й забезпечити безпеку в Україні.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації не викликають жодних сумнівів. Вони логічно витікають з тексту дисертаційного дослідження та базуються на власних судженнях автора, зібраних матеріалах, їх аналізі та узагальненні. Пропозиції, подані автором, щодо імплементації кращих іноземних практик до правоохоронної системи України оформлені належним чином, мають важливе теоретичне та практичне значення.

Емпіричну базу дослідження становлять результати вивчення 115 вироків, винесених судами України щодо кримінальних правопорушень за ст. 190, 200, 209, 212, 358, 366, 368 КК України; опитувань 154 працівників Національної поліції України, 38 представників Державного агентства розвитку туризму України, 98 громадян; аналітичні звіти та узагальнення Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України.

Повнота викладення наукових результатів в опублікованих працях здобувача.

Основні положення дисертації опубліковано в семи наукових працях, серед яких чотири статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук, три тези наукових доповідей на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних заходах.

Перелік наукових праць здобувачки й аналіз їхнього змісту засвідчують, що наукові результати, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження досить повно викладено у вітчизняних наукових фахових виданнях, пройшли апробацію на міжнародних науково-практичних конференціях.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача

Зважаючи на значний позитивний вплив від роботи, необхідно відзначити й про окремі її дискусійні положення.

1. На думку опонента, автор фрагментарно розглядає та аналізує категорію «кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень», зробивши акцент лише на її елементно-компонентному складі, хоча виходячи зі змісту розділу 2 дисертації саме вона є предметом і основним результатом дослідження. Варто звернути увагу, що протягом усього періоду розвитку уявлень про кримінологічну характеристику вчені були єдині, мабуть, тільки у визнанні наукового значення даної категорії та її системного характеру. Натомість немає ясності в питаннях, чи є кримінологічна характеристика продуктом практичної діяльності із виявлення та розслідування конкретного кримінального правопорушення, чи вона – результат наукового узагальнення певної категорії кримінальних проваджень; чи охоплюється нею тільки сфера кримінального правопорушення або й сфера протидії; чи є вона результатом кримінологічного аналізу (розділ 2 дисертації) або представляє його запобіжну програму (розділ 3 дисертації); яке її методологічне і методичне значення тощо. Ці питання є принциповими, тому уникати їх не потрібно.

2. Вивчення іноземного досвіду кримінально-правових та кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері (підрозділ 1.3) викликає певне схвалення (с. 80–99). Водночас, дисертантці варто було б більш поглиблено обґрунтувати доцільність імплементації таких інститутів як поліцейські омбудсмени, незалежні наглядові ради, а також механізми інформування про порушення, програми етичного навчання та кодекси поведінки в умовах воєнного стану, модернізації правоохоронної системи.

3. У дисертаційній роботі авторка обґрунтовано звертає увагу на значення кримінологічної безпеки туристичної сфери в контексті післявоєнного відновлення України та пов'язує перспективи розвитку туризму з діяльністю Національної ради з відновлення України від наслідків війни, створеної Указом Президента України від 21 квітня 2022 року № 266/2022 (с. 184 дисертації). Разом із тим у роботі такі положення подано переважно у вигляді загального опису стратегічних напрямів відбудови держави, що дещо ускладнює виокремлення безпосереднього зв'язку між

діяльністю зазначеного інституційного механізму та формуванням системи запобігання кримінальним правопорушенням саме у туристичній сфері.

У зв'язку з цим доцільним видається більш детально конкретизувати, яким чином стратегічні документи післявоєнного відновлення України та діяльність Національної ради з відновлення можуть бути інтегровані у механізми кримінально-правового та кримінологічного забезпечення безпеки туристичної галузі, а також визначити конкретні інституційні та нормативні інструменти реалізації запропонованих авторкою підходів.

4. У дисертації авторкою детально розглянуто один із напрямів спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері, пов'язаний із виявленням та нейтралізацією корупційних і шахрайських ризиків у діяльності суб'єктів туристичного ринку. Водночас запропонований у роботі перелік інструментів запобіжного впливу (впровадження комплаєнс-процедур, використання відкритих електронних платформ звітності, електронного аудиту туристичних операцій, підвищення фінансової прозорості, міжвідомчої взаємодії правоохоронних і контролюючих органів тощо) має переважно концептуально-рекомендаційний характер. Видається доцільним більш детально розкрити можливість інтеграції таких інструментів у діючу систему державного регулювання туристичної діяльності, фінансового моніторингу та антикорупційної політики.

Однак, наведені зауваження містять суб'єктивне бачення опонента та носять рекомендаційний характер стосуючись дискусійних питань, певної неповноти та непослідовності розгляду окремих положень наукової праці і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження.

Відсутність порушень академічної доброчесності

Проведений аналіз тексту дисертації свідчить про відсутність порушення автором вимог академічної доброчесності. У роботі наявні посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримано вимоги норм законодавства про авторське право; надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності,

використані методики досліджень і джерела інформації.

У праці не виявлено ознак академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Тема дослідження є актуальною, обґрунтування чого є достатнім. Висновки і рекомендації мають достатній рівень наукової новизни, а також репрезентують вирішення поставлених у роботі завдань.

Таким чином, дисертація Кузьменко Анастасії Сергіївни «Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері» є самостійним завершеним науковим дослідженням, в якому отримані нові науково обґрунтовані результати, спрямовані на вирішення наукового завдання, що має істотне значення для розвитку науки кримінології.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам

1. Дисертаційна робота *Кузьменко Анастасії Сергіївни «Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері»*, подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, в якому отримано науково обґрунтовані результати, що відрізняються новизною в постановці і вирішенні кримінально-правових та кримінологічних задач в умовах чинного законодавства.

2. Дисертація «Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання кримінальним правопорушенням у туристичній сфері» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значимістю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 – Право та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (із змінами), наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та

скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор – **Кузьменко Анастасія Сергіївна** заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

завідувач кафедри права та гуманітарних дисциплін Івано-Франківської філії Університету «Україна»,
доктор юридичних наук, професор

Андрій ТИМЧИШИН

Підпис Андрія Тимчишина засвідчує
директор з кадрів

Тосович З.Я.